

واعظی، احمد، ۱۳۴۱ -

زبان فقه و حقوق / احمد واعظی. - قم: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی

حوزه علمیه قم) با همکاری دانشگاه باقرالعلوم (ع)، ۱۳۹۹.

۲۰۴ ص. - (مؤسسه بوستان کتاب؛ ۲۹۶۵) (فقه و حقوق. فلسفه فقه و حقوق)

ISBN 978-964-09-2139-5

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص. [۱۸۷] - ۱۹۲؛ همچنین به صورت زیرنویس.

نمایه.

۱. حقوق - زبان. ۲. فقه - زبان. الف. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. دانشگاه

باقرالعلوم (ع). ب. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. مؤسسه بوستان کتاب. ج. عنوان.

۳۶۳ / ۲۵

K ۲۱۳

شماره کتابشناسی ملی: ۶۱۵۹۵۹۰

۱۳۹۹

موضوع: فلسفه فقه و حقوق (فقه و حقوق)

گروه مخاطب: تخصصی (طلاب، دانشجویان، پژوهشگران و اساتید حوزه و دانشگاه)

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۲۹۶۵

مسلسل انتشار (چاپ اول و بازچاپ): ۷۴۳۰

زبان فقه و حقوق

احمد واعظی

www.Ketab.ir

www.Ketab.ir

زبان فقه و حقوق

• نویسنده: احمد واعظی

• ناشر: مؤسسه بوستان کتاب

• ناشر همکار: دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام

• لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب

• نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۹ • شمارگان: ۵۰۰ • بهای: ۳۰۰۰۰ تومان

تمامی حقوق نشر مکتوب و الکترونیک اثر متعلق به مؤسسه بوستان کتاب است

printed in the Islamic Republic of Iran

♦ دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفائییه)، ص پ ۹۱۷ / ۳۷۱۸۵، تلفن: ۰۷-۳۷۷۴۲۱۵۵ نامبر: ۳۷۷۴۲۱۵۴ تلفن پخش: ۳۷۷۴۴۲۶

♦ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب با همکاری ۱۷۰ ناشر)

♦ فروشگاه شماره ۲: تهران، خیابان انقلاب، بین وصال و فلسطین، پلاک ۹۵۱، تلفن: ۶۶۹۶۹۸۷۸

♦ فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع یاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۳۲۲۳۳۶۷۲

♦ فروشگاه شماره ۴: اصفهان، چهار راه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۳۲۲۲۰۳۷۰

♦ فروشگاه شماره ۵ (رنگین کمان، فروشگاه کودک و نوجوان): قم، چهارراه شهدا، نیش خیابان ارم، تلفن: ۳۷۷۴۳۱۷۹

اطلاع از تازه های نشر از طریق پیام کوتاه (SMS)، با ارسال شماره همراه خود به ۲۱۵۵ ۱۰۰۰ و یا ارسال درخواست به:

پست الکترونیک مؤسسه: E-mail:info@bustaneketab.com

جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی بیشتر با آن در وب سایت: www.bustaneketab.com

یا قدردانی از همکارانی که در تولید این اثر نقش داشته‌اند:

- اعضای شورای بررسی آثار • دبیر شورای کتاب، ویراستار و نمایه‌ساز: محمدرضا منصقی
- حروف‌نگار: محمدحسین حمیدی‌راد • اصلاحات حروف‌نگاری: حسین محمدی • صفحه‌آرا: احمد مؤتمنی
- کنترل فنی صفحه‌آرایی: سیدرضا موسوی‌منش • مدیر گروه هنری: مسعود نجابتی
- طراح جلد: محمود هدایی • اداره آماده‌سازی: حمیدرضا تیموری
- اداره چاپخانه: مجید مهدوی، ناصر منتظری و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی.

رئیس مؤسسه
محمدباقر انصاری

فهرست مطالب

۷	مقدمه
۱۱	فصل اول: متن فقهی و چالش‌های زبانی
۱۱	۱. چیستی متن فقهی
۱۷	۲. مطالعات زبانی و متون فقهی و حقوقی
۲۲	۳. متن فقهی و چالش‌های نوپدید
۲۸	۴. متن فقهی و چالش‌های غیرزبانی
۳۴	۵. متن فقهی و چالش‌های زبانی
۳۷	۶. مسائل زبان فقه و حقوق
۴۱	فصل دوم: متن حقوقی به‌مثابه‌گفتمان اجتماعی و تاریخی
۴۲	۱. متن حقوقی به‌مثابه‌گفتمان اجتماعی
۵۰	۲. ملاحظات ارزیابانه
۵۵	۳. تاریخ‌مندی زبان فقه و حقوق
۶۱	۴. تاریخ‌مندی زبان شریعت
۶۶	۵. استدلالی ضعیف بر نفی فراتاریخی بودن احکام قرآن
۷۱	فصل سوم: قانون به‌مثابه‌فعل گفتاری
۷۱	۱. فعل گفتاری و اهمیت آن در تفسیر حقوقی

زبان فقه و حقوق

۷۹	۲. انکار فعل گفتاری بودن قانون
۸۲	۳. اصالت‌گرایی و تفسیر قانون اساسی
۸۷	۴. اعتبار مدلول‌های التزامی قوانین
۹۱	فصل چهارم: زبان و حقوق
۹۳	۱. هارت و فلسفه حقوق تحلیلی
۱۰۳	۲. دو رهاورد هارت: توان هنجاری داوری‌های حقوقی و بافت باز قانون
۱۰۹	۳. سمانتیک واقع‌گرا و حقوق
۱۱۲	۴. سمانتیک کربیکی و پاتنم
۱۲۰	۵. کاربرد سمانتیک واقع‌گرا در حقوق
۱۲۷	فصل پنجم: صدق‌پذیری و استدلال در زبان فقه و حقوق
۱۲۸	۱. انکار صدق‌پذیری عبارت‌های قانونی و احکام شرعی
۱۳۲	۲. دفاع از صدق‌پذیری زبان حقوقی
۱۴۱	۳. نظریه صدق حاکم بر قضایای فقهی و حقوقی
۱۴۸	۴. تصویر صدق‌پذیری گزاره‌های حقوقی بر محور نظریه مطابقت
۱۵۱	۵. صدق‌پذیری قضایای فقهی با پذیرش تفکیک احکام واقعی از ظاهری
۱۵۵	۶. استدلال‌پذیری زبان فقه و حقوق
۱۶۴	۷. تقریر محل نزاع در استدلال‌ناپذیری زبان اعتبارات
۱۶۹	۸. ارزیابی انتقادی دیدگاه شهیدمطهری
۱۸۷	کتاب‌نامه
۱۹۳	نمایه اعلام
۱۹۵	نمایه اصطلاحات

مقدمه

فقه و حقوق اگرچه دانشی هنجاری و مربوط به هدایت و تنظیم رفتارها و مناسبات انسانی است و در فقه، افزون بر این، هدایت رفتار عبادی را نیز بر عهده دارد، اما مانند هر قلمروی دانشی دیگر موضوع تأملات فلسفی نیز قرار می‌گیرد. بخش انبوه و وسیعی از پرسش‌های مربوط به فقه و حقوق جزء مسائل آن قرار می‌گیرد که در چارچوب روش و منابع فقه و حقوق پاسخ خود را دریافت می‌کند، اما بخشی از پرسش‌ها جنبه فلسفی داشته و جزء مسائل این دانش هنجاری محسوب نمی‌شود، زیرا با نگاهی بیرونی کلیت فقه و حقوق را موضوع برخی تأملات فلسفی قرار داده و درباره آن پرسش‌گری می‌کند. به طور طبیعی پاسخ به این قسم پرسش‌ها و تأملات با اسلوب و روش و منابع معرفتی مرسوم در پاسخ‌گویی به مسائل فقهی و حقوقی میسر نیست و فلسفیدن و به‌کارگیری روش‌های تحلیلی و عقلی خاص خود را طلب می‌کند. به همین سبب در کنار دانش فقه و حقوق نیازمند شکل‌گیری و فریبهی و شکوفایی دانش فلسفه حقوق و فلسفه فقه نیز هستیم.

فلسفه حقوق میدان گسترده‌ای از مباحث و مسائل را شامل می‌شود که نگارنده در فصل دوم مکتوب مختصری که پیش از این به نام «درآمدی بر نسبت فلسفه و حقوق» به چاپ رسید، فهرستی از اهم پرسش‌ها و محورهای

زبان فقه و حقوق

بحثی فلسفه حقوق را آورده است. یکی از محورهای مهم در مباحث فلسفه فقه و حقوق، تأملات فلسفی در مورد زبان فقه و حقوق است. کتاب حاضر در خصوص این محور متمرکز شده است؛ از این رو اثری در زمینه فلسفه فقه و حقوق است که به زبان فقه و حقوق می‌پردازد.

این اثر در پنج فصل سامان یافته است. در فصل نخست به چپستی متن فقهی و چالش‌های زبانی و غیرزبانی معطوف به متن فقهی پرداخته می‌شود و نشان می‌دهد که تأملات انتقادی و چالش‌های نوپدید عرصه فقه اسلامی از چه خاستگاه و راهبردهایی برمی‌خیزد و کدامین آن‌ها وجه زبانی دارد. فصل دوم مشتمل بر دو بحث مهم است: اول آن‌که متن حقوقی به طور عام و فارغ از این‌که به چه نظام حقوقی تعلق داشته باشد آیا نظیر سایر متن‌های ادبی، تاریخی و فلسفی است یا آن‌که ماهیتی متفاوت دارد و باید آن را به عنوان یک گفتمان اجتماعی و برساخته در خدمت اهداف و مقاصد گفتمان اجتماعی و ایدئولوژیک خاص تصور کرد؟ قسمت دوم فصل دوم به مقوله تاریخ‌مندی متن فقهی و حقوقی به‌مثابه چالشی زبانی می‌پردازد و پس از شرح مختصر چهار تقریر از تاریخ‌مندی، به پاسخ استدلال‌هایی می‌پردازد که محدودیت‌های زبانی را دست‌مایه استدلال بر تاریخ‌مندی و فراعصری‌نبودن احکام فقهی قرار داده‌اند.

فصل سوم به این مسئله می‌پردازد که آیا می‌توان متن حقوقی و قانون را به‌مثابه یک فعل گفتاری تلقی کرد. نظریه افعال گفتاری در فلسفه زبان و کاربردشناسی بی‌آمدهای مهمی در زمینه تفسیر متن دارد و قصد و نیت گوینده و ماتن و زمینه (context) حاکم بر گفتار را در تعیین معنای مراد مقصود متکلم و فاعل فعل گفتاری، تعیین‌کننده و اکتفا به تفسیر لفظی اظهارات زبانی را ناکافی و گمراه‌کننده می‌داند. بررسی ادله موافقان و مخالفان

افعال گفتاری بودن قوانین، وجهه همت این فصل است و ثمره عملی این بحث در تفسیر قوانین عادی و قانون اساسی ظاهر می‌شود.

فصل چهارم از «زبان و حقوق» بحث می‌کند؛ برخلاف چهار فصل دیگر کتاب که از «زبان فقه و حقوق» بحث می‌کند. در این فصل، متن و زبان فقه و حقوق موضوع تأملات نیست، بلکه پیوند و ربط مطالعات فلسفی زبان با حقوق محل توجه است. پرسش محوری آن است که آیا عرصه حقوق به کلی بی‌نیاز و بی‌ارتباط با نظریه‌ها و رهاوردهای فیلسوفان زبانی است یا آن‌که نظریه‌های شکل‌گرفته در فلسفه زبان و سمانتیک و کاربردشناسی می‌تواند در حوزه حقوق بژواک داشته و توجه و اهتمام به آن‌ها ثمرات عینی و عملی داشته باشد؟

فصل پایانی به دو پرسش مهم می‌پردازد. در قسمت اول از صدق‌پذیری گزاره‌های فقهی و حقوقی بحث می‌شود. پرسش آن است که آیا احتمال فضای حقوق و فقه به ادراکات اعتباری و مضامین وضعی و قراردادی مجالی برای اظهارات زبانی معرفت‌بخش و صدق و کذب‌پذیر باقی می‌گذارد؟ براساس کدامین شرایط و کدامین نظریه صدق می‌توان این صدق‌پذیری را تبیین کرد؟ قسمت دوم فصل پنجم، معطوف به امکان اقامه استدلال منطقی و تألیف قیاس استنتاجی در حوزه فقه و حقوق است. عالمان برجسته‌ای چون علامه طباطبائی و شهیدمطهری منکر امکان اقامه استدلال منطقی در مورد قضایای مشتمل بر ادراکات اعتباری هستند. نگارنده ضمن پاسخ به استدلال‌ها از امکان اقامه استدلال منطقی و استنتاج عقلی در عرصه فقه و حقوق دفاع می‌کند.

نگارش این اثر که از نیمه اسفند ۱۳۹۸ آغاز شد، با غم و اندوه شیوع کرونا در کشور و جهان و ازدست‌دادن برخی دوستان قدیمی و نگرانی

زبان فقه و حقوق

ناخوشی و بیماری برخی رفقا و همراهان صمیمی بر اثر این عارضه قرین بود. شکر و مَتّ خدای عزّوجلّ را که مرا در این شرایط بر اتمام اثر موفق داشت، و سپاس فراوان از رئیس دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام و رئیس و همکاران تولید مؤسسه بوستان کتاب که عهده‌دار آماده‌سازی فنی و چاپ و نشر اثر حاضر بوده و هستند. امید آن‌که این خدمت ناچیز مقبول درگاه الهی و ارباب دانش و خرد قرار گیرد.

الحمد لله ربّ العالمين

حوزه علمیه قم - دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام

۱۳۹۹/۱/۲۵